

FONETIKA: TIL TOVUSHLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI*Andijon davlat chet tillari instituti**Muhiddinova Asilaxon**Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohat*

Annotatsiya. Ushbu maqolada fonetika fanining mohiyati, uning asosiy tushunchalari, tilshunoslikdagi o'rni va ahamiyati keng yoritiladi. Shuningdek, nutq tovushlarining hosil bo'lishi, ularning tasnifi, urg'u, intonatsiya kabi fonetik hodisalar haqida batafsil ma'lumot beriladi. Fonetika nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim bo'lib, to'g'ri talaffuzni shakllantirish, tilni o'rganish va o'qitishda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar. fonetika, nutq tovushlari, fonema, artikulyatsiya, urg'u, intonatsiya, transkripsiya, talaffuz, akustik fonetika, artikulyatsion fonetika

Til insoniyatning eng muhim aloqa vositasi hisoblanadi. Tilning tovush tizimini o'rganadigan soha esa fonetika deb ataladi. Fonetika tilshunoslikning muhim bo'limlaridan biri bo'lib, nutq tovushlarining hosil bo'lishi, ularning xususiyatlari va o'zaro munosabatlarini o'rganadi. Har bir tilning o'ziga xos fonetik tizimi mavjud bo'lib, bu tizim orqali ma'no ifodalanadi.

Fonetika haqida umumiy tushuncha

Fonetika (yunoncha *phonetikos* — “tovushga oid”) tilshunoslikning nutq tovushlarini o'rganadigan bo'limidir. U tovushlarning paydo bo'lish jarayoni, ularning fizik va biologik xususiyatlarini tahlil qiladi.

Fonetika uch asosiy yo'nalishga bo'linadi:

Artikulyatsion fonetika — tovushlarning nutq apparati orqali hosil bo'lishini o'rganadi.

Akustik fonetika — tovushlarning fizik xususiyatlarini, ya'ni tovush to'liqlarini tahlil qiladi.

Eshituv (*perseptiv*) fonetika — tovushlarning inson qulog'i orqali qabul qilinishini o'rganadi.

Nutq tovushlari va ularning tasnifi

Nutq tovushlari — inson nutq apparati orqali hosil qilinadigan tovushlardir. Ular ikki katta guruhga bo'linadi:

Unli tovushlar — havo erkin chiqishi natijasida hosil bo'ladi (masalan: a, e, i, o, u).

Undosh tovushlar — havo oqimi to'siqqa uchrab hosil bo'ladi (masalan: b, d, k, s).

Undosh tovushlar quyidagicha tasniflanadi:

hosil bo'lish o'rniga ko'ra (lab, til oldi, til orqa)

hosil bo'lish usuliga ko'ra (portlovchi, sirg'aluvchi, affrikat)

jarangli va jarangsiz tovushlarga bo'linadi

Fonema — ma'noni farqlash vazifasini bajaruvchi eng kichik tovush birligidir. Masalan, “bol” va “pol” so'zlaridagi b va p tovushlari ma'noni o'zgartiradi, shuning uchun ular alohida fonemalardir.

Fonema til tizimining asosiy elementi bo'lib, u nutqda turli variantlarda (allofonlarda) namoyon bo'lishi mumkin.

Urg'u va intonatsiya

Fonetikada urg'u va intonatsiya muhim o'rin tutadi.

Urg'u — so'z yoki gapdagi bir bo'g'inning boshqalarga nisbatan kuchliroq talaffuz qilinishidir.

Intonatsiya — nutqning ohangdorligi, ya'ni tovush balandligi, cho'zilish va pauzalar orqali ma'no ifodalash vositasidir.

Masalan, bir xil gap turli intonatsiya bilan aytilganda, uning ma'nosi o'zgarishi mumkin.

Transkripsiya — so'zlarning talaffuzini maxsus belgilar orqali yozib ko'rsatishdir. U fonetikani o'rganishda juda muhim, chunki yozuv va talaffuz har doim ham mos kelavermaydi.

Masalan, ingliz tilida yozuv va talaffuz o'rtasida katta farq mavjud, shuning uchun transkripsiya til o'rganishda muhim vosita hisoblanadi.

Fonetikaning amaliy ahamiyati

Fonetika quyidagi sohalarida muhim ahamiyatga ega:

chet tillarni o'rganishda

nutq madaniyatini shakllantirishda

logopediya va nutq terapiyasida

radio va televideniye sohasida

tarjima va lingvistika tadqiqotlarida

To'g'ri talaffuz qilish inson nutqining ravon va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa

Fonetika tilshunoslikning asosiy bo'limlaridan biri bo'lib, nutq tovushlarini chuqur o'rganadi. U tilning tovush tizimini tushunishga yordam beradi va amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Fonetika bilimlari orqali inson to'g'ri talaffuz qilishni o'rganadi, nutqini rivojlantiradi va tilni mukammal egallashga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduazizov A. A. — O'zbek tili fonetikasi, Toshkent, 2010.
2. Mahmudov N. M. — Tilshunoslik nazariyasi, Toshkent, 2012.

3. Ro‘zmonov A. — Hozirgi o‘zbek adabiy tili, Toshkent, 2015.
4. Crystal D. — A Dictionary of Linguistics and Phonetics, Oxford, 2008.
5. Ladefoged P. — A Course in Phonetics, Boston, 2006.
6. Jones D. — English Pronouncing Dictionary, Cambridge, 2011.